

Wincenty Myszor

"Pokarm i ofiara : refleksja eucharystyczna wczesnych ojców greckich", Jan Słomka, Łódź 2000 : [recenzja]

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 35/1, 169-172

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

5. Qumrańskie teksty „Biblii” poszerzają naszą wiedzę o języku hebrajskim, który w tej epoce znacznie się wzbogacił przez kontakt z językiem aramejskim a nawet perskim. Widać też wpływy samarytańskie i łączność z diasporą babilońską.

6. Szczególne znaczenie mają te teksty dla poznania historii kanonu biblijnego.

Autor zestawiał również sposoby interpretacji biblijnej w pismach qumrańskich, są to (najważniejsze):

a) nowe opracowania albo parafraza midraszowa;

b) ponowne spisanie – jako parafraza halachiczna koncentruje się nie na opowiadaniu wydarzeń biblijnych, ale na przepisach pierwotnych;

c) „peszer” – to egzegeza aktualizująca o nastawieniu apokaliptycznym;

d) „testimonia” – jest to rodzaj antologiczny, który wiąże różne teksty biblijne dotyczące jednego tematu;

e) egzegeza typu haggady czy halachy – wyjaśnia tekst przez zestawienie go z innymi tekstami o podobnej tematyce;

f) interpretacja alegoryczna;

g) egzegeza typologiczna.

Na s. 125–138 podano aneksy, które stanowią typ tłumaczenia konkretnych tekstów qumrańskich. Są to: „Pieśń Mojżesza” (4Q44 = 4Q Deut q), „Drugi Ezechiel” (4Q385 = 4Q ps Eza), „Peszer do Psalmów” (1Q171 = 4Qp Ps).

Ostatnią część książki (s. 139–148) stanowi literatura wprowadzająca i wyjaśniająca teksty qumrańskie.

Niewielka książka (148 s.) ks. prof. A. Troniny wprowadza polskiego czytelnika w nieznaną jeszcze w dostatecznym stopniu problematykę pism qumrańskich. W sposób dostępny i zrozumiały autor przedstawia treść literatury qumrańskiej i jej interpretację, zwracając uwagę na znaczenie tekstów biblijnych. Biblia stanowiła centrum życia duchowego wspólnoty qumrańskiej. Jej studium mieli poświęcać członkowie gminy qumrańskiej jedną trzecią nocy. Ze studium Tory wyrastały różne rodzaje komentarzy biblijnych, które zawierała biblioteka qumrańska.

Omawiana publikacja pozwoli nam choć w części poznać bogatą literaturę qumrańską i problemy, jakimi żyła wspólnota esseńska w Chirbet Qumran.

Ks. Zdzisław Malecki

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2002, t. 35, z. 1, s. 164–166

Tadeusz Kołosowski, OD WOLNOŚCI WYBORU WYZNANIA DO PRZYMUSU RELIGIJNEGO. EWOLUCJA POGŁĄDÓW BISKUPA AUGUSTYNA Z HIPPONY PODCZAS SCHIZMY DONATYSTYCZNEJ W AFRYCE PÓŁNOCNEJ, Piła 2000, 312 s.

Rozprawę, która stała się podstawą habilitacji, autor zapowiedział w kilku wcześniejszych opracowaniach w postaci artykułów (*Nauka św. Augustyna o państwie*, „Saeculum Christianum” 1997, 4, nr 2, s. 33–41; *Problem kary śmier-*

ci w nauczaniu i działalności św. Augustyna, „Vox Patrum” 1997, 17, z. 32/33, s. 251–260; *Polityka religijna Konstantyna Wielkiego w świetle schizmy donacjańskiej*, „Saeculum Christianum” 1995, 2, nr 1, s. 17–37; *Lucinna z Kartaginy a geneza schizmy donatystycznej*, „Studia Antiquitatis Christianae” 1999, 14, s. 53–63). Niektóre obserwacje wypowiedziane w tych opracowaniach autor powtórzył w rozprawie. W recenzowanej pracy znalazły się w postaci rozszerzonej i pogłębionej. Autor zagadnieniu postawionemu w tytule pracy, czyli ewolucji poglądów Augustyna, poświęcił rozdziały od 3. do 6. Pierwsze dwa rozdziały łączą się ze schizmą donatyzmu. W pierwszym przedstawił genezę i rozwój donatyzmu w Afryce Północnej, a w drugim – rozwój polityki cesarskiej wobec schizmy. Włączenie tych zagadnień do rozprawy wydaje się konieczne i uzasadnione, choć powiększa to objętość publikacji o 1/3 całości. W opracowaniu poszczególnych zagadnień autor okazał się bardzo sumiennym badaczem, bo każde z nich przedstawił wszechstronnie, źródłowo i z różnych punktów widzenia. Starał się odpowiedzieć na pytania, w jakim stopniu i dlaczego, w jakich okolicznościach Augustyn zmienił swoje poglądy na temat wolności religijnej i na temat stosowania przymusu w kwestiach religijnych. Szukając odpowiedzi na te pytania, autor przeanalizował te pisma Augustyna, w których biskup Hippony poruszał sprawę donatyzmu, to znaczy pisma powstałe od 393 r. aż po rok 420, czyli po *Ennarationes in Psalmos*. Podstawowe pisma antydonatystyczne Augustyna nie zostały jeszcze przetłumaczone na język polski. Tłumaczenia fragmentów, które autor rozprawy przeanalizował, są sumienne i poprawne. Nie mogłem się jedynie domyśleć zasad przytaczania tekstu oryginalnego. Na ogół tekst tłumaczony w corpus rozprawy znajduje się w oryginale w przypisie. Ks. Kołosowski podaje tłumaczenie bez tekstu łacińskiego, co utrudnia czytelnikowi analizę tłumaczenia, ale często odstępuje od tej praktyki i nie wiadomo dlaczego. Poza pismami Augustyna autor wykorzystał wszystkie możliwe źródła dla donatyzmu. Dysponował tu dobrymi wydaniem i opracowaniami z XIX w. (np. von Sodena) czy współczesnymi (jak J. P. Maiera). Przedstawiając dotychczasowe opracowania donatyzmu, ks. Kołosowski stwierdził, że są to prace głównie teologiczne i brak w nich kontekstu historycznego. Dlatego w swoim opracowaniu starał się go uwzględnić. W istocie we wszystkich analizach źródłowych odwołuje się do ujęcia historycznego. Rzutuje to również na główne zagadnienie pracy: rozwój poglądów Augustyna został uwarunkowany okolicznościami historycznymi. Pod tym względem praca ks. Kołosowskiego stanowi nowe ujęcie zagadnienia. Szczegółowe zagadnienia również zostały potraktowane interesująco. Autor wykorzystał nawet dane archeologiczne dla ukazania geograficznego rozprzestrzeniania się donatyzmu (s. 57 n.). Bardzo interesujące wydaje się ujęcie donatystycznej religijności, odmienne od katolickiej (s. 65–69). Tu również autor zastosował metodę historycznej interpretacji i zauważył rozwój poglądów pisarzy donatystów w nawiązaniu do historycznych wydarzeń.

Nowe ujęcie możemy zaobserwować także w potraktowaniu ingerencji władzy cesarskiej w spór z donatystami. Autor dostrzegł przykłady starorzymskiej tolerancji wobec religii (s. 94 n.), ale także prerogatywy Konstantyna zawarte w tytule *pontifex maximus* (s. 82). Szkoda, że nie wykorzystał w tym względzie pracy S. Bralewskiego (*Imperatorzy późnego Cesarstwa Rzymskiego wobec zgromadzeń biskupów*, Łódź 1997), która mogła mu ułatwić przedstawienie religijnej polityki cesarzy wobec donatyzmu.

W odtwarzania poglądów Augustyna Kołowski wybrał metodę analizy poszczególnych pojęć. W rozdziale 3 chodziło przede wszystkim o znaczenie słowa „tolerantia” i wyrażen bliskoznacznych. Pod koniec tego rozdziału autor przedstawił okoliczności zmiany poglądów Augustyna na sprawę tolerancji religijnej. Augustyn opowiedział się za ingerencją państwa, za zastosowaniem środków karnych wobec donatystów z powodu przestępstw i gwałtów z ich strony. Augustyn zmienił zatem pogląd, ale dokładnie tylko w tej konkretnej sprawie, to jest traktowania donatystów. Jeśli chodzi o zasadę wolności religijnej jako takiej, Augustyn starał się zachować pogląd o tolerancji i niestosowaniu przymusu, znalazł jednak także argumenty biblijne i teologiczne na jego stosowanie. Tym zagadnieniem w poglądach Augustyna zajął się autor w rozdziale piątym. Nowe ujęcie w tej kwestii ujawnia się choćby w wyjaśnieniu słynnej zasady Augustyna „dilige et quod vis fac” (por. rozprawa, s. 230–239).

Ewolucją poglądów Augustyna zajął się autor w rozdziale szóstym. Zmiana poglądów Augustyna uwarunkowana była tym, że donatyzm przedstawiał się nie tylko jako schizma, ale i tym, że w toku dyskusji teologicznej okazał się herezją. Dla Augustyna pojawił się zatem problem nie tylko jak przeciwstawiać się rozłamom, które godziły w jedność państwa, ale jak pogodzić poszukiwanie prawdy, a więc i wolności religijnej z przymuszaniem do zgody, w tym także do przyjęcia prawdy. Autor rozprawy zastanawiał się również, w jaki sposób Augustyn godził swoje tolerancyjne poglądy na temat niestosowania przymusu w kwestiach wiary z akceptacją użycia siły wobec donatystów. Ks. Kołowski doszedł do wniosku, że Augustyn o użyciu siły wobec heretyków mówił wyłącznie wobec donatystów. W wyniku badań ks. Kołowskiego błędne będzie zatem uogólnianie poglądu Augustyna o użyciu siły wobec wszystkich inaczej myślących, czy też o zastosowania aparatu państwowego dla nawracania.

Analizę źródeł autor przeprowadził sumiennie. Wykorzystał literaturę przedmiotu, która jest ogromna. W wyprowadzaniu wniosków ks. T. Kołowski odznacza się daleko posuniętą ostrożnością. W rozdziale szóstym przytacza niemal wyłącznie opinie obce (s. 254–266) i bardzo trudno znaleźć zdanie samego autora. Na ogół wypowiedzi są jasne i zrozumiałe. Zdarzają się jednak zawilości. Na przykład bardzo niejasno autor przedstawił swoją interpretację poglądów Augustyna w komentarzu biskupa Hippony do przypowieści o pszenicy i kąkolu, czyli o heretykach w Kościele (s. 150). Trudno stwierdzić, kiedy – zdaniem autora rozprawy – nastąpił przełom w ewolucji poglądów Augustyna, czy w latach 401–404, czy w 405 r. (edykt o represji, s. 158 n.). Niezbyt jasno wyrażono myśl o tym, kto może stosować przemoc wobec heretyków, Kościół czy państwo (s. 191 n.). Zdarzają się potknięcia stylistyczne. Często cytowane „altare contra altare” tłumaczy autor poprawnie jako „ołtarz przeciw ołtarzowi” (na przykład s. 145), ale także błędnie „ołtarz naprzeciw ołtarza” (s. 143). Złe zbudowany jest przypis 525 na s. 106. Te i inne uchybienia pracy nie przekreślają wartości opracowania. Praca ks. Tadeusza Kołowskiego to bardzo ważne opracowanie w historii badań myśli Augustyna.

Ks. Wincenty Myszor

Józef Naumowicz, GENEZA CHRZEŚCIJAŃSKIEJ RACHUBY LAT. HISTORYCZNO-TEOLOGICZNE PODSTAWY SYSTEMU DIONIZEGO MNIEJSZEGO, Kraków–Tyniec 2000, 327 s.

Przedmiot rozprawy być może został wybrany ze względu na okoliczność Roku Jubileuszowego 2000. Jednak Autor pracował nad tematem od kilku lat; już w 1998 r. wypowiadał się na temat początku rachuby lat, czyli jak powstała nasza era (Biuletyn KAI 1998, 52, s. 20–27). Ks. Naumowicz zajął się wyjaśnieniem, jak powstała rachuba lat według obliczeń Dionizego Mniejszego, z jaką tradycją rachuby spotkał się Dionizy i jak została przyjęta jego koncepcja w świecie chrześcijańskim. Rozprawę można zaliczyć do działy nauk pomocniczych historii, czyli chronologii. Ze względu na ujęcie teologiczne i historyczne treści analizowanych źródeł pracy dotyczy zarówno teologii patrystycznej, jak i historii chrześcijaństwa w starożytności. Autor zajął się bowiem nie tylko techniczną stroną obliczeń czasu w dziełach starożytnych pisarzy, ale także uzasadnieniem teologicznym i historycznym tych obliczeń.

Praca obejmuje trzy działy: obliczenia i spekulacje przed Dionizym, dzieło samego Dionizego oraz recepcję jego pracy w średniowiecznej Europie, aż do okresu Bedy Czcigodnego. Zagadnienie pracy można streścić w pytaniu, jak Dionizy obliczył datę wcielenia Chrystusa i przyjął ją za podstawę rachuby lat. W pojęciu „wcielenia Chrystusa” chodzi nie tylko o jego poczęcie i narodziny, ale także śmierć i zmartwychwstanie. Stąd kwestia daty narodzin Jezusa i tak zwany błąd Dionizego są tylko pewnym szczegółem koncepcji Dionizego i, jak dowodzi autor rozprawy, dla niego bez większego znaczenia. Dionizy nawiązał do systemu obliczeń czasu, który stosowano w Egipcie. Jednak nie był to przed Dionizym system jedyny. Autor rozprawy zapoznaje nas w pierwszym i drugim rozdziale pracy z innymi sposobami obliczeń. Obliczenia te dotyczyły przede wszystkim daty narodzenia Jezusa i odwoływały się do kryteriów historycznych, dostępnych w danej epoce, przede wszystkim informacji w Ewangelii (Łukasza 3,23), do kryteriów symbolicznych niektórych dat oraz do cyklu paschalnego, czyli daty świętowania Wielkanocy. Patrystyczne informacje o dacie narodzenia Jezusa autor przeanalizował w przekazach Justyna, Klemensa Aleksandryjskiego, Tertuliana, Orygenesza, Juliusza Afrykańskiego, Hipolita, Euzebiusza z Cezarei, Chronografa z 354 r., Epifaniusza i Orozjusza. Autor rozprawy dostrzegł różne tradycje w przekazach przeddionizyjskich, które jednak sytuowały narodziny Jezusa na 3 lub 2 r. przed naszą erą. Do innych przesłanek odwoływano się w symbolice liczb. W tej symbolice ważną była data 25 marca jako dzień stworzenia świata i dzień śmierci Jezusa. Autorzy chrześcijańscy usiłowali dostosować do tych dat spekulacje na temat datacji rocznych. Najważniejszą dla rachuby lat przesłanką okazał się cykl wielkanocy, który wymagał obliczeń dostosowanych do systemu słonecznego i księżycowego. Ten system włączono w Aleksandrii do obliczeń rocznych, a więc chrześcijańskiej ery męczenników, czyli rachuby lat od roku 284/285 za panowania Dioklecjana. Cykl paschalny (z systemem 19 lat cyklu księżycowego, gdy powraca ta sama data Wielkanocy) opracowany w Egipcie stał się dla Dionizego przesłanką opracowań przede wszystkim daty świętowania